

թէ ինչու Միտիթար Գօշը լուծեամբ է անցնում այդ հայրը, որը, թերեւս նրա կարծիքով, շատ պարզ ու անվիճելի էր, քանի որ դա հանապաղ պէտք է տեղի ունենար տիրող սովորութիւնների համեմատ:

(Հորոհ—Կիւլէ)

ԴՈ. ՍՍՄՈՐԻԷԼԵՆ

ՀԱՅՏԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲՈՒՆԵՐ ՏԵՄԹԹԵԼԻՍ ԿՈՒՋԻ
ՀԵԿԱՇԱԿԻՆԻՍԻՆ ՄԷՋ

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Իրարանշիր նորագիտ հայ ընագրի մէջ անսպասելի չէ գտնել բառական նորանոր միջոցներ, որոնք այլուստ մեզի անծանօթ մնացած ըլլալին: Այս տեսակէտով զարմանալի հարուստ է Տիմոթէոս Կուզի Հակամատուցեան նորագիտ ընագիրը, որ վերջերս տպուեցաւ Էջմիածնի մէջ Կարապետ Վրդ. Տէր Մկրտչեանի եւ Երուանդ Վրդ. Տէր Մինասեանի աշխատակցութեամբ: Ստույգ է որ իր պարունակած այդ նոր հայ բառերէն մեծ մասը զանազան նախամասնիկներով կերտուած ձեւեր են (որոնցմով այնպէս հարուստ է յունական դպրոցի հայերէնը) եւ ըստ այսմ առանձնապէս հետաքրքիր չեն հայ լեզուի ուսումնասիրութեան համար: Սակայն ասոնցմէ դուրս Տիմոթէոս ունի նաեւ խումբ մը մաքուր արմատական ձեւեր կամ այնպիսի նոր անանցներ, որոնք պիտի ճոխացնեն հայ բառարանը եւ որոնց ուսումնասիրութիւնը կրնայ ծառայել նոր խնդիրներու լուսաբանութեան:

Ներկայ հատորիկիս մէջ Զանացի հաւաքել այն բառերն ու ձեւերը, որոնք վերջին երկու տեսակէտով կրնային օգտակար ըլլալ: Ասոնց աւելցուցի նաեւ այն դժուարիմաց բառերը՝ որոնք կարօտ էին լուսաբանութեան եւ հետաքրքիր ընագրանական տեսակէտով: Իսկ այն բառերը՝ որոնք յունահայ մասնիկներու (ուր,

տալ, պար եւն) յարադրութեամբ կազմուած սովորական անանցներ են եւ առաջին հայեացքով հստակնալի, կը թողում այն Լիակատար Հայ բառարանին, որ ապագայ հայերէնագէտներու զործը պիտի ըլլայ:

Յոր-Նախիջնահան ԲՈՒՆ Հոկտ. 12:

ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԼԱՌԻԼԷՆ

1. ԱՆԴԷ:

Մէկ անգամ գործածուած է Տիմոթ. էջ 283, ըստ ամենայնի պարզ հատուածի մը մէջ. «Ի Դաւթայ էր Աղյան, եւ Յովսէփ՝ որ արգար ելով եւ պահպան օրինի՝ յիւրմէ հայրենոյ եւ ի տանէ աստէր իւր գիւղան, քանցի հրամայէր օրին ոչ պարտ գող առնուլ կին, եթ՝ ոչ ի նոյն ցեղէ, Կւ վասն զի ոչ էր օրէն առ հրեայն ազգաբանել զկանայս, զի զսովորութիւնն պահեսցէ աւետարանին եւ մի թուեսցի տարագծել ի նախերգանացի եւ զուրմէ մեզ ծանուցէ, ասկա այսորիկ գնահանա եւրա լուեաց, իսկ զԵսուէփ ազգաբանեաց, զի ուսցուք նովազ զՄարիամ, եթ՝ էր ի տանէ Դաւթի, ուստի եւ ինքն»:

Խօսքն Ս. Աղյա Մարիամի վրայ է՝ դեռ չնշանուած, եւ հետեւաբար ուրիշ կը նշանակէ «նշանելու աղջիկ կամ պարագայէս աղջիկ»: Հինն աւանդուած է մեզի ուրիշ մ'ալ՝ «բոզ» նշանակութեամբ (Եւս. ֆր.): Երկու բառերն ալ նոյն են: Լեզուներու մէջ «աղջիկ» նշանակող բառը կրնայ յետոյ «բոզ» իմաստն ալ առնուլ. Հմմտ. Հայ. Բու. վրաց. Բուլ. որ լաւ. Բու. «աղջիկ, բառն է. Ֆրանս. fille «աղջիկ» որ ժողովրդական լեզուին մէջ «բոզ» իմաստն ալ ունի:

Բն. 1906, 106 ուրիշ բառը նոյն դրած ենք ուրիշ ձեւին հետ. այս համեմատութեան մասին եթէ կար կասկած մը՝ ձեւին (ձ. ու) եւ նշանակութեան տարբերութեան համար, նորագիտ թանկագին ուրիշ ձեւին ներկայութեամբ կը փառատի: Հետեւաբար ուրիշ բառը ուրիշ նուագական կամ փաղաքական ձեւն է:

2. ԱՂԴԵՐԵԼ:

Զգաւորաւ գայթակցութեան եւ այգաւենաց արեանց եւ հալածանաց երկայն ոչ մարդութեան Տէր, ոչ ի յաւիտենիս յայտնի եւ ոչ ի հանդերձելու Տիմոթ. էջ 150:

ԱՂԴԵՐԵԼ «անպարտ կացուցանել, ներել» և ձայնը շրթնականի քով դարձած է մ:

3. ԱՆՈՐԵԼ:

Յարուցէ Աստուած երկին թագաւորութիւն ի վերայ երկրի, որ յաւիտենաւ ոչ ապականեացի եւ թագաւորութիւն նրա ժողովրդեան միւսում ոչ մնացէ, անորեցի եւ մաշեցէ զամե-

նայն եւ ինքն վերակացեացէ յաւիտեանս: Տիմոթ. էջ 247:

Աւօրէլ «փշրել, մանրել, խորտակել»

4. Աղաւթաբոլ:

Այս բառը կը գտնենք Հին Հայկական բառարանի եւ Առձեռնի մէջ «անմաքուր, աղտոտ, նշանակութեամբ. իբր առնուած Հին Քերականներէ: Եւր Հայկականը չի յիշեր զայն: Տիմոթ. էջ 160) մէկ անգամ ունի այս ձեւը. «Քանզի որպէս ի կուսական աղաւթաբոլ» յառաջ եկեալ մարդ ոչինչ նշատ Աստուած ի ձեռն ճաշագործութեանն ճանաչիր, այսպէս եւ մարմնով մեռեալ յարոյց զսա...» Տեղէն եւ գործածութեանն յայտնի է որ աղաւթաբոլ «կանաչի անգամ, ամենոյնք կամ արգանդի նշանակութիւնն ունի. յայնանի գործածութիւնը համապատասխան է նախ հոմանիցին, որ նոյնպէս անեզական է. հմմտ. փիլ. այլաբ. էջ 108, Տիմոթ. կողմ էջ 292 եւն: Ըստ այսմ Հին Քերականներու «անմաքուր, աղտոտ» նշանակութիւնը սխալ է եւ աղաւթաբոլ թրիք, քակորք բառէն ենթադրուած:

5. Աւաղաղել:

Ձիւն աղէ սակս, հերձուածող. Տէր եւ մարդ, եթ՝ ոչ. արգ թթի Տէր, հաւասար են ասագիւղքն. իսկ եթ՝ ոչ Տէր, մի՞ գու սոսկ մարդ առնելով գրբիւտոս, ինձ աւաղաղեմ զնախաթինս: Տիմոթ. էջ 108:

Թուի թէ բառս կը նշանակէ «ուզղել, յատկապէս խօսքը մէկուն ուղղել» Դանօթ մէն արդէն աւաղել «գեղեցիկ, թափառելի, աղաղել»-ընէ «խորոյցնել շեղել» եւն ձեւերը (տես Ն:Բ): Ասոնցմէ չկրնար բաժնուիլ աւաղաղել, իբր կազմուած — մասնիկով:

6. Աւալից:

Երկրպագեմ ընդ աստուածութեանն զսա (գրբիւտոս), իբր աստուածայնոյ աւալից ծոխութեանն: Տիմոթ. էջ 122:

Աւալից կամ նոր բառ մըն է «հաւասար» իմաստով, եւ կամ աւելի լաւ՝ ուղղելի է դաւալից:

7. Աւորել:

Եւ Յովսէփ, որ արդար ելով եւ պահպան օրինի՝ յիւրմէ հայրենոյ եւ ի տանէ առիւր իւր զկոյնս, քանզի հրամայէր օրին ոչ պարտ զոլ առնուլ իին, եթ՝ ոչ ի նոյն ցեղէ: Տիմոթ. էջ 283:

Քանզի աւորելն ի բաց երեւեցելոյ ի տանէ Գաւթի եւ կոյնն ընդ նմա ցուցեալ է՝ հաւաստապէս ի սերմանէ ելով Գաւթի, յորմէ եւ ծնիցաւ Յիսուս քրիստոս: Տիմոթ. էջ 283:

Աւորել «ամուսնութեան համար նշանած մը ընտրել, աղիկ ուղղել, աւորել» աղիկ ուղղել, նշանած, փեսացու:

Առձեռն Բառ. ունի նստիւլ «նշանուիլ աղջկան», որ վերինին հետ նոյն է. ն ձայնին տարբերութեան համար հմմտ. աւորել եւ նստիւլ «գորացնել, ամրացնել, հաստատել»:

8. Արփ:

Ի ձեռն ծննդեանն արփ զկինն, զի կենդանութիւն պողաբերեաց աշխարհի: Տիմոթ. էջ 266: — Տպագրական կամ ձեռագրական սխալ մըն է. ուղղելի է արփ:

9. Արիէ:

Յազազ շալափելոյս պարտիկ եւ Պետրոս գռնէր. «Ձայս քրիստոս յարոյց Աստուած, աշխատուող Բարձրացեալ» իսկ աշխիւ օգնելոյ Աստուածն Բան ոչ պիտայր արիէ (?): Տիմոթ. էջ 128:

Արիէ ձեռին առէն հրատարակիչները հարցական մը դրած են. ըստ իս այս հարցականին պէտք չկայ. նոյն տողը պէտք է կարգալ՝ իսկ աշխիւ օգնելոյ Աստուածն Բան ոչ պիտայր, արիէ, Վերջին բառս կը նշանակէ «ոչ արհեստակն, իբր ոչ հերձուածող» եւ Արիս բառին յունական կոչականն է. ճիշտ ինչպէս նոյն էջ, քանի մի տող վերը ունինք. «ո տկարացաւ, հերձուածող, Աստուածն Բան»:

10. Արտաբոլ:

Ճանաչելով արտաբոլը (?) զերկրպագող ճշմարտի հոմադոյ երբորդութեանն կամաց ամ պարշա(ից)՝ մատնեցին ի մահ եւ յարստահմանութիւնս հեռաւորս: Տիմոթ. էջ 332:

Որպէս Գաբրիւս արքա ի վերա Գառիէ(զ)ի արար, թեպէտ եւ կուսպաշտ ելով, զի անդառաւ բար արտաբոլ զարգանի մատնեաց կամեցողաց ի մահ: Տիմոթ. էջ 333:

Առաջին վկայութեան մէջ ձեռագիրը հինացած ըլլալով՝ հրատարակիչները արտաբոլ բառին քով կասկածական նշան դրած են. բայց այս նշանը աւելորդ է, որովհետեւ երկրորդ վկայութիւնը բաւական է ստուգելու զայն:

Ար նշանակէ «յանցաւոր»:

11. Բաւել:

Ուրեմն ամպարիշտ եւ ի յաճախ անտեղեացն հատանելն յորդիս երկուս զմի Տէր Յիսուս քրիստոս. իբր ի միջէ այսուհետեւ գիմէ ամենայն բանից. քանզի մի ահա իմանի բնութիւն ինքեան Բանին մարմնացեալ: Տիմոթ. էջ 107:

Չեւտարանի լուսանցքին վրայ բառս մեկնուած է «ասացի», իբր կուսարական բաւել բայէն: Ասոր ներգործական բաւել «ասել, խօսիլ» ձեւէն կազմուած են այլբաւել, Դժբաւել, Բաբաւել եւն, որոնց արմատականը զոյնութիւն չունէր մինչեւ այժմ: Հայերէնէ փոխառեալ են բոլորներն ֆաւել, բաւել, պատուիրել, եւ զնշուեալ penao «խօսիմ», penelo «խօսուած», pena «պատասխան»:

12. Գաւել, գաւալ:

Խոստովանեմք զմարմնոյ նորա կիրս ըստ ճշմարտութեանն եղանկի եւ ոչ ըստ երեւոյթութեան... իսկ զաստիճան զնա խարաղանեալ՝ ոչ գաւալ:

ընդ կամ խաչեցեալ՝ ի բեւեռացն նմա վարսիլ, իբր գհերձուածող նզովեմք: Տիմոթ. էջ 276:

Ճշմարտացիս ի նմա զմերսն համբերեաց կիրս իբր զմեղ եւ ոչ թուելութեամբ, վատասկեալ յուղեւորութեան եւ իբր զմեղ ննջեալ, եւ իբր զմեղ ի վարդիւն ի Պիղատոսէ՝ Գործոցն որ ի վերաց զգացեալ եւ յապտակիրն ցաւոցն իմացեալ եւ ի հարկանիլ բեւեռացն յոտս նորա եւ ի ձեռս՝ Գործոյ վշտից զգացեալ: Տիմոթ. էջ 29:

Աստուկեաց յուղեւորութեան եւ իբր մեղ ննջեաց, եւ իբր մեղ ի խարազանիւն ի Պիղատոսէ՝ Գործոցն որ ի ջնամեցն զգացեալ, եւ յապտակիրն ցաւոցն իմացեալ եւ ի հարկանիւն զբեւեռացն յոտս իւր եւ ի ձեռս ցաւոց Գործոյն զգացեալ: Տիմոթ. էջ 275:

Եւ սակս այսորիկ թերեւս եւ Յովբ փուլ-թաղով սակս Գործոցն զանջամուսնս ամանակացն աւելցնանալ. «Եթե ննջեցից, առէ, առեմ» երբ օրն. իսկ եթե յարեայց, դարձեալ՝ երբ երեկոյն: Տիմոթ. էջ 317:

Յիշեալ վեց գործածութեան մէջ կը տեսնուի որ Գործի կը նշանակեն «ցաւիլ, ցաւ զգալ», Գործ՝ «ցաւ, վերքի կսկիծ», Այսպէս կը մեկնուի նաեւ էջ 241 իբր օր ցաւոյ, ուր ցաւ բառին զեմ իբր մեկնութիւն՝ լուսանցքին վրայ նշանակուած է «գործոցն» — Գործոյն, Գործոցն առական — արական հոլովաձեւերն են՝ դիւ թային իբր ինքիւր դրուած: Տիմոթեոս ըստ յունարան հայ դպրոցին կ'ընէ ցաւոյ դիւ, ինչպէս եւ ցաւոյն իմեալ, փոխանակ բեւեռ զիւլ ցաւ, իմեալ ցաւ կամ զցաւ: Գործ արմատը ծանօթ է մեղ բազմութիւն ու ինչ ձեւերու մէջ. ինչպէս ցաւորէր, շղեւոր, ին-լեփոր, լեւափոր, ակփոր, նաեւ Գործոց՝ «հիւանդ, տկար, Գործաւոր»-ն, Գործի կամ Գործիչ:

Բառն ըստ իս իրանեան փոխառութիւն ժ'է, հմմտ. պրս. ګار «բոր, բորոտութիւն», պհլ. gar, սանս. garā- «հիւանդութիւն մը», զիւ. garənu «հիւանդութիւն մը», քրդ. gir եւ պե-լու. ګار «բորոտութիւն», Ջանդիկի ձեւին մասին եղած այլեւայլ քննութիւնները տես Horn, Grundr. էջ 200:

18. Գերազդել:

Գերապարեցից վասն քաղաքիս այսորիկ, սակս իմ եւ Դաւթի հօր քո: Տիմոթ. էջ 282: ինչպէս հրատարակիչները կը նշանակեն, հատուած առնուած է Ս. Գրքէն. Հմմտ. Գ. Թագ. ԺԺ. 84, Ի 6, Եսայի ԼԷ 35: Եթեանանից հայ թարգմանութիւնը յիշեալ տեղերն ունի հետեւեալ ձեւով.

Եւ վերակացու եղեց քաղաքիդ այդմիկ փրկել զգա վասն իմ եւ վասն Դաւթի ծառայի իմոյ. Գ. Թագ. ԺԺ. 34:

Եւ վերակացու եղեց քաղաքիդ այդմիկ վասն իմ եւ վասն Դաւթի ծառայի իմոյ. Գ. Թագ. Ի. 6:

Վերակացու եղեց քաղաքիդ այդմիկ արեւ-ցուցանել զգա, վասն իմ եւ վասն Դաւթի ծառայի իմոյ. Ես. ԼԷ 35:

Այս հատուածներուն համեմատութենէն կ'երեւայ որ Գերազդել կը նշանակէ «վերակացու լինել», այսինքն «պահպանել, պաշտպանել, խնամակալել»: Բառը յայտնապէս կազմուած է Գերմանիկով՝ ազգաբ. «վահան» բառէն եւ ըստ այսմ՝ ճիշտ նոյն կազմութիւնն ունի, ինչպէս ազգազդել հոմանիշը (տես Հիւպ. Gramm. էջ 226): Բայց Գերազդել հայացի ծնունդ չէ, այլ արեւական թարգմանութիւն յն. ὑπερ-απο-ζω «պաշտպանել» ձեւին, որ նմանապէս ճիշտ նոյն կազմութիւնն ունի:

14. Դիւ-թեւ:

Առաջաբերեցին Դիւ-թեւ-թեւ եւ խուլ տեւ սանելում Որդւոյ Կուսին. այդ բռնեաց ցաւ, դիւստուած էր: Տիմոթ. էջ 220:

Ի Գերգեսացոց գաւառի բռնեաց Բրիտոս զվայրենապէս դիւստեանուն: Տիմոթ. էջ 294: Դիւ-թեւ կը նշանակէ «դիւստաց» կազմուած է թեւ առանձինն անգործածական արմատէն, որմէ ունինք նաեւ Դիւ-թեւ-Դիւ-թեւ, Դիւ-թեւ-Դիւ-թեւ, Դիւ-թեւ, Դիւ-թեւ: Տիմոթ. էջ 221 ունի եւ Լուսնաթեւ «լուսնոտ»:

15. Դուղէ:

Հինգ հացիքն հինգ հազարս մարդկան յա-գեցուցանել եւ շնորհել Սամարուհայն կեղեւանի ջուր, ուստի դուղելով նեմայ զոյր ոչ եւս ծառաւել... աներկբայապէս եւ Աստուծոյ (գործ): Տիմոթ. էջ 93:

Հատուածս կ'ակնարկէ Սամարացի կնոջ պատմութիւնը եւ Բրիտոսի սա խաղը: «Ամենայն որ բնիկ է ջրոյ յայդմանէ, միւսապէսմ ծարաւ է. բայց որ ընդ է ջրոյն զոր ես տաց նմա, մի ծառաւեսցէ յաւիտեան» (Յովհ. Գ. 13): Համեմատութենէս եւ խոջքն բնիցացէն կ'երեւայ որ դուղել կը նշանակէ «մոկել» Չեմ կարծիք որ կապ ունենայ Գուլ բառին հետ. ուստի ծագումն անյայտ է:

16. Երաւոյն-իշխու:

Հովիւս ապրեցելոցն եւ փեսայ եկեղեցւոյ, երաւոյն-իշխու քերովորիցն եւ զօրավար հրեշտակաց (է Բրիտոս)... Տիմոթ. էջ 257: Լուսանցքին վրայ մեկնուած է բառս կոռուլը. ըստ այսմ ուղղել է Երաւոյն-իշխու եւ նման կարծութիւն ունի երաւոյն-իշխու հոմանիշին հետ: Երկուքն ալ հետեւողութիւն են յն. ἡνίοχος «կառավար, բառին, որ կազմուած է ἡνία «սանձ, ձեւէն»:

17. Երեւու:

Քանզե խաչեցեալն եւ խոցեալ զիւրն, յոր երեւուցին խոջոյքն, զաստար զնա տեսանելով յահագին ստեմին... Տիմոթ. էջ 236:

Հատուածս կ'ակնարկէ Յովհ. ԺԺ. 37 «Հայեցեցին ինս՝ յոր խոցեցին» (յունարեմին մէջ՝ ὁπουνται εἰς ὃν ἐξέχευεντος): Ատեց համեմատութեամբ երեւու կ'ստանայ «հայել, նայել» իմաստը: Այսպէս մեկնուած է նաեւ լուսանցքին վրայ:

Երեւոյ կազմուած է երեք բառէն եւ սորկու-
կան թարգմանութիւն է յն. *δύο νταξ* ձեռքն. համո-
ծօքս՝ երեքս :

18. Զայայել :

Յայտնի այսուհետեւ Տէրն եւ մատնելով ոչ
զայայելոց ի մահուանէն, այլ յաւետ մեղացաւ
առ նա եւ հալածէր փախուցեալ զոն, զի ոչ իբր
մեռանելով Տէրն, այլ իբր զմահն յայս հալածե-
լով : Տիմոթ. էջ 16 :

Զայայել անծանօթ բառը կը նշանակէ
« վախճալ » . հատուածն այսպէս կը թարգմանուի .
« Այսուհետեւ յայտնուեցաւ Տէրը եւ մատնուե-
ցաւ . բայց նա չվախցաւ մահէն, այլ... » :

19. Ընդհարան :

Առեալ հաց երեկ խնդրել ձեռքըն եւ գո-
հացեալ տայր աշակերտացն՝ ասելով . Այս է իմ
մարմին, վասն ձեր բեկեալս՝ ի թոյութիւն մեղաց-
եւ ընդհարան (իմա ընդհարան) նմանապէս՝ ասելով .
Այս է ընդհարան, որ կտակ է յարեան իմում : Տի-
մոթ. էջ 227 :

Վերջին ընթերթին պատմութիւնն է այս .
Ընդհարան կը նշանակէ « բաժակ », եւ ծագած է ընդ-
բայէն :

20. Ըռփէ :

Մարդկայնում բնութեան յարմարական
գութ, ասէ, զ' ի վերայ Ղազարուռն արտօսը, օտարա-
ցուցանելով զնա ամենեւին կարել յարուցանել
զմեռեալն Ղազարոսն . Իսկ միւսում բնութեանն
շնորհէ զայս, զի յարտաւորէ բնութեանն որպէս
իւր թուի գործեցեալ . քանզի լեզու ասացին՝ Ղա-
զարէ, այսոր, եկ արտաքս՝ յատուկ մարդկայնոյ
բնութեան եւ . ըռփէ արգելք կարօտանայ սմա Աս-
տուծոյն Բան պարտ էր ասել զայս աղանդել հա-
մարձակեալն : Տիմոթ. էջ 102 :

Ըռփէ թուի նշանակել « բայց, սակայն, մի-
թէ, միայն թէ » :

21. Թնկն :

(Ար նկարագրէ թնկնիին եւ կորեկին բուսա-
բերութիւնը եւ կը յաւելու) . . . եւ այդք իսկ այս-
պէս գեղեցիկն եւ տեսանելն եւ ընդունելն ի թնկն
լինի նորա : Տիմոթ. էջ 324 :

Այդ ոչ թնկն է ասն, այլ երկրի ամենայնն,
եւ իբր թնկն սորա ոչինչ բերէ յիւրմէ : Տիմոթ
էջ 325 :

Այս երկու վկայութիւնները կը գտնուին
երեք երես բաժնոց ընդարձակ հատուածի մը մէջ,
որ Տիմոթէոս մէջ կը բերէ Ոսկեբերանէն : 22 եռա-
գիրը հաա բաական եղծուած է եւ հարտարակիչ-
ները շատ տեղ բաւականացած են բազմակեաներ
կամ հարցականներ գնելով եւ բնութեցածները
անորոշ թողելով : Նոյն երեք էջ հատուածին մէջ՝
բաց ի թնկնէն կը պատահին նաեւ քանի մը ուրիշ
նոր բառեր, ինչպէս զապիւն, հօք, հափափաւ,
նշաւան, իւլիւն, եւ իւրիշներ, որոնց վրայ տես
իւրաքանչիւրը իր տեղը : Բարբաբառութիւն մ'ի
մեզի համար որ Ոսկեբերանի յիշեալ գրութիւնը

հասած է նաեւ ոսկեգարեան գեղեցիկ թարգմա-
նութեամբ, զոր մատնանիշ բառ էին Պր. Ա. Զա-
մինեան (տես Եղիշտնու Ոսկեբերանի Մեկնու-
թիւն թղթոցն Պօղոսի. Վենետ. 1862, հտ. Բ.
էջ 444—448) : Ասոր համեմատութեամբ ահա
կարելի է ոչ միայն գտնել վերի անծանօթ բառե-
րուն նշանակութիւնը, այլ եւ լրացնել թերի կամ
սխալ ընթերցումները : Այս վերջին կէտը գործիս
նպաստէն դուրս բլլալով՝ միշտման չեմ բլլար
անոր մէջ, երկու հատուածներուն համեմատու-
թիւնը պատշեղել գաղափար կու տայ նաեւ այն մա-
սին թէ առհասարակ ինչ ոճի հետեւեր է Տիմո-
թէոսի թարգմանիչը եւ թէ ինչ հաճելի գանա-
զանութիւն կայ ոսկեգարեան գեղեցիկ, ճաշակաւոր
ու գիրահասանալի թարգմանութեան մը եւ, յուս-
նաբան դպրոցի աղեղ, անմշակ ու հանելուկային
թարգմանութեան մէջ, Հմմտ. վարդ թիւ 77, Կ-
րփիւն բառը :

Երբ երկու վկայութեանց մէջ ի թնկն եւ
թնկն վայտնապէսնոյն բառերն են, առաջին վկայու-
թեան մէջ գրչութիւնը սխալ է, փոխանակ րսելու
է թնկն . ուղղականն է թնկն : Ոսկեգարեան թարգ-
մանութեան մէջ առաջին վկայութիւնը այսպէս է .
« Եւ որքն որ այնչափ գեղեցիկ է ի տեսանել եւ
քաղցր ի ճաշակել, յանպիտան թնկնաւ լինի »
(էջ 446) : Երկրորդ վկայութիւնը շուրհնք, որով-
հետեւ Վենեթիկի ձեռագիրը պակասաւոր է :

Համեմատութեան կ'երեւայ որ թնկն կը նշա-
նակէ « Թնահատ, խաղողի բուկ հաա կուտ », կը
ծագէ թնկ « խաղողի կուտ » բառէն : Ոսկեբերանի
թարգմանութեան մէջ թնահատ ձեռքն տեղ ձեռա-
գիր մը ունի հափաւ (ուղղականը հափաւ), այս բառը
կազմուած է հափ բառէն՝ ին մատնելով : եւ ճիշդ
նոյն ին մատնելն է որ կը գտնենք նաեւ թնկն բառին
վրայ, հմմտ. նաեւ սոսիք, աղանիք, լուիք

22. Թռփուկ :

Որպէս Թռփուկ առ նախառան, այսպէս
եւ փշոջ Հոգւոյ իւրոց աշակերտացն : Տիմոթ.
էջ 258 :

Թռփուկ « Թքակոծ եղած, երեսը թռք
կերած, նախատուած » :

23. Թռփուկ :

Գործածուած է երկու անգամ, բայց երկուքն
ալ Ս. Բարսեղի Հոգւոյն Սբոյն Ժառնէն առնուած
հատուածքի մը մէջ, հետեւեալ ձեւով .

Տիմոթ. էջ 143.

Տիմոթ. էջ 192.

Քանզի ոչ այսպէս երկին
եւ երկրի եւ երկարութիւն
ծովոց, եւ ի չուրսն պա-
րնարութեան. եւ ցամա-
քայինը կննդանացն եւ
բոյսը եւ աստուղը եւ օդ
եւ ժամանքը եւ պօնեալ ամ-
նայնն զարդարումս զգն-
րունականս զօրութեան
բաղկացուցանին. որք ան-
կարելի գնատուած զան-
քան ոչ այսպէս երկին
եւ Երկրի, եւ մծուրծն
ծովու, եւ ի չուրս պարե-
նարութեան, եւ ցամաք-
այինը կննդանացն եւ բոյսը
եւ աստուղը եւ օդը եւ ժա-
մանքը եւ պօնեալ ամենիս
զարդարումս զգնորունակս
նարտութիւնն բաղկա-
ցուցէ, որ քանզի կարելի
գնատուած զանտաննիսն ու-

տեսանելին անխտաբար նախտաբար ի ձեռն մարմ-
նոյ զրկանալունն լմա՛նու, նրկ մարման, զի մեզ իւ-
զի մեզ իւրով անխտաբարու-
րուն անխտաբարութեամբ թեմաբ զանախտութիւն
զանախտութիւն շարնեցէ: շարնեցէ:

Հայկաբան Պր. Ա. Զատինեան բառա կ'առա-
ջարկէ կարգալ ձեռն: Երկաթազրկ գրութեան
մէջ ժ. եւ Ա շատ նման են իրարու:

24. Առաջ:

... Որդի (Աստուծոյ), որ յատուածութեան
գահս ընդ նմա վայելելով, ի վերնոցն զգրութեանց
երկարագեալ, աղքատացու վասն մեր, եւ եղեւ
լաւ: Հոր մինչ մահու եւ մահու խաչին: Տիմոթ. Է
էջ 161:

Լաւ լինէ՛լ մտիկ ընել, հաղորդ գտնուիլ, ի
կը նշանակուի նաեւ Առաջ. Բաւարանի մէջ՝ լինել
ու հասկնալ իմաստով: Ու մասնիկ կը գտնենք
նաեւ այլուր: Ինչ. հաղորդ, լինաւ, աղաւ եւն: Հմմտ.
նաեւ թիւ 61 ռեկլանիւ:

25. Առաջ:

... զկազմ բոլորելով եւ զգործոս մարքելով,
զկուս լաւանքելով եւ զմեռեալս յարուցանելով...
Տիմոթ. Է էջ 251:

Լաւանքել «կոր աչքը բոլորել»:

26. Խաչանալ:

... Չեղբ եւ երակբ եւ միս եւ ոսկերբ եւ
միս եւ հաղաքապահք եւ յոգք եւ խաղճուել...
էջ 324:

Հատուածս Ոսկերբանէն է, որ Ոսկերբարան
թարգմանութեան մէջ հետեւեալ ձեւն ունի.
«... չեղբ, երակբ, մարմին, ոսկերբ, նեարդք,
չեւրակք, յոգք, խաչանալ» (էջ 447): Ասկէ
կ'երեւայ որ խաչանալ եւ խաղճանալն հոմանիշ են՝
«ամա, կոճիկ, նշանակութեամբ: Աստուծոյ հետ կը
համեմատուին նաեւ խաչանալ կամ խաչանալ
«մկանուել» նիւս. կազմ. խաչանալ «թերամարս
կամ անմարս» նիւս. կազմ. բոլորին արմատն է
խաչ. առկէ կը տեսնուի որ խաչանալն աւելի ուղիղ
նէն է քան թէ խաչանալ կամ խաչանալ:

27. Խաչադալ:

Մի՛ խաչադալ ոչ է ի Գաղատա եւ կամ
բոլորի ոչ է անդ. ընդդէ որ վերելեաց բոլորութիւն
գտաւր ժողովրդեան իմոյ: Տիմոթ. Է էջ 281:

Հատուածս առնուած է Ս. Գրքէն (Երեմ. Ը.
22), որ Եօթնանանից Թարգմանութեան մէջ հե-
տեւեալ ձեւով է. «Մի՛ թէ դեղ ոչ գուցէ ի Գա-
ղատա, կամ բոլորի ոչ կայցէ անդ. ընդդէ ոչ եղեւ
բոլորութիւն գտաւր ժողովրդեան իմոյ»: Այս հա-
մեմատութիւնէն կ'երեւայ որ խաչադալն կը նշանակէ
«գնդ»:

Հայերէնի մէջ ունիւք խաչադալն նաեւ մը՝ որ կը
միկնուի «խանիկ», խանիկ լաթ՝ արեւիկ պատարա-
տելու կամ վերք փաթելելու համար՝ Վստի: Ըստ
իս խաչադալն ասոր հնագոյն ձեւն է: Խաչալ եւ խաչ
միկնուին արմատներն են. հմմտ. խաչալ «խառնարկ»:

պիսակաւոր. Ծն. Լ. 33 եւ խաչի՝ «խաղճելու հա-
տուածելով կարմիր սկիւր» Ամբ. Թ. 13, խաչադա-
լ պիսակաւոր. Ոսկ. Տիւս. եւն: Ըստ այսմ խաչալ
եւ խաչ արմատին նշանական նշանակութիւնն
«խանիկ, կրակին կամ տաքութեան առջեւ կարմ-
րի»: Խաչադալն բառին մէջ («խաչադալ») ին-
կած է յետին ժամանակի ձայնափոխութեան օրեն-
քով. (ա) լան մասնիկը կը դառնայ նաեւ կա-
ռաւն մէջ:

28. Խաչադալ:

Այս բառին համար ոսկերգարեան գրականու-
թենէն մէջ վկայութիւն միայն ունիւք. «խոշա-
ցաք կաղաքս», Կալ. Բ. 1: Սակայն այս վկայութիւնն
ալ այնպէս անորոշ է, որ բառին թէ՛ ձեւը եւ թէ՛
նշանակութիւնը տարածմ. կը մնայ: Խաչադալ
ձեւը կրնայ առլ խաչադալ եւ թէ՛ խաչադալ
ներկայ մը, ասոր համար ալ Նոր Հայկ. եւ Առաջ.
Բառ. կը նշանակեն կրկին ձեւերը: Եղն օրինակը
մեր վկայութեան գէտ կը հանէ միայն կաղ եղաք,
որով խաչադալն բառը առանց բացատրութեան
կը մնայ:

Տիմոթեոսի մէջ երկու անգամ կը պատա-
հենք բառին, էջ 135: Հաւ նաեւ մէջ կը բերուի
Ծննդ. ԼԲ. 24, 30—31 համարներէն հատուած
մը՝ Եսայիի մեռնամարտութեան վրայ, երբ Եսայիի
ողորին շղեր կը պրկուին եւ նա կը սկսի կաղաւ. «Իսկ
Եսայիք կաղայք բարձիւ իւրով» (Եսայիանից
Թարգմանութեան մէջ «Եւ նա կաղայք երթայք ի
գտնէ անտի»): Քիչ մը վեր կ'ըսէ Տիմոթեոս. «որ-
պէս Եսայիք խաչադալ բարձիւ իւրով... զայս կար-
ծեմ զեկուցանել առ ի խաչադալ Եսայիք բարձիւ
իւրով»: Ասոց համեմատութիւնը այլ եւս կա-
կած չի թողար բառին նշանակութեան վրայ. իսկ
երկու բայաձեւերը (անխտաբար եւ անորոշ) կը ցու-
նեն թէ բառն աներկան խաչադալ է եւ ոչ *խաչադալ:

Տիմոթ. էջ 142 ունի նաեւ բայիս անցողա-
կանը. «Մի՛ երբեք զետրուրդն խաչադալան» ա-
րին Աստուծոյ եւ անտախտութիւն լինելով եւ մահ-
մի ուրեք վայրածեցիս այնպէս իբր Աստուծոյ խո-
նակ, այլ անպատկառապէս եւ անյերկարար կեր-
զցացն, արք գարնին»: Խաչադալանիւ հոս կը
նշանակէ «խոնակ, խաղճ, վախճալ, զգուշանալ»:
Բայց ըստ իս վերինին մէջ նոր առումն է միայն:

29. Խաչադալան:

Ձ' ի ձեռն մարգարեիցն խաչադալանն նորա
լցեալ ուղեւորութեամբ ներմարմնական իւրոյ
գաղտնանն: Տիմոթ. Է էջ 237:

Խաչադալանն նոյն է ընդ «խաչադալ»:

30. Խաչադալ:

Ձի մանկանց եկեղեցւոյ յայտնի կացուցուք
ծածկեցուլ զիստակարութեան, առ սպանումն
անձանց զետրամանկութիւնն, առ ի յճ գրք բն-
դունակ կամ աշակերտ ստատայական իւրոյն (?)
եղանիլ, այլ իւրաքանչեւ որ փախուի ի ստա-
կին նոյնայ վարդապետութենէ: Տիմոթ. Է էջ 36:

Իսրայել սեռական ձեռ է. ուստի ուղղականը կրնայ բլուլ իրար, իսրայել կամ իսրայել, հաւանաբար «աղանդ», մոլորութիւն», նշանակութեամբ: Բայց կրնանք նաեւ ուղղել իսրայել «կրթութիւն», դաստիարակութիւն, խորհուրդ, նշանակութեամբ:

(Էբրեան-իւրեան)

Հ. Յ. ԱՅՆՈՒՆՆ

Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

ԻՐԻՋԱՆԻՈՆ ԵՒ ՊՐՈՍԿԱՍՏԱՆ

(Էբրեան-իւրեան)

ԿՈՍՏՐ ԵՒ ՈՐԲՈՐՈՐ ՈՐԲՈՐ ՓՈՓՈՒ ՅՈՐԴԱՆԻՈՆԻՍՏԵՆՑ ՄԵՋ

Հոովմ իւր եղական տիեզերական իշխանութիւնն պատճառաւ, ինչ որ տկարագոյն պարթեւ պետութեան միշտ զլացած էր, ստիպուեցաւ, թէպէտ ականայ, տեղի տալ եւ զօրեղագոյն Սասանեան պետութիւնը ծանշալ իրեն հաւասար մեծ տերութիւն¹: Մինչեւ իւր կործանումը՝ Պարսից պետութիւնը Հոովմայ առջեւ իւր հաւասարագոր կը համարուէր, ինչպէս որ Պարսից արքաներն ալ Հոովմայեցւոց պետութեան հաւասարագորութիւնը տարակուսի տակ չէին ձգեր: Եւ իսկ Հոովմայի հաստատութիւնը համար: Պարսիցի զինուորի գլխաւորը զինուորը պարսիկ զինուորը Հոովմ ու Պարսկաստան երկու ջահէ կը նմանորեն². նման էր խոսքով Բ. Թագաւորին առ Մարիկ գրածը, թէ նախահինամութեան տնօրէնութեան համաձայն՝ երկու պետութիւնները հաստատուած են իւր աշուրներ, ամբողջ աշխարհք լուսաւորելու համար³: Պարսից համար ստոյգ է կար երրորդ իշխանութիւն մ'ալ, այսինքն է Չինաստանը⁴, որ իրանի եւ Հոովմայ հետ աշխարհքին մէջ իր բաժինն ունէր, բայց վերջնայ համար նշանակութիւն չունէր:

Բիւզանդական եւ պարսիկ պետութեանց ազգաց իրաւանց վերաբերեալ յարաբերութիւնները նկատողութեան առած ժամանակնիս, աչաց առջեւ կը հանդիսանան բաւականաչափ նմանութիւններ այժմուս տերութեանց յարաբերութեանց հետ. կարծես սխալած չենք ըլլար, եթէ շատ մը նորագոյն երեւոյթներու աղբիւրն ու նախատիպ օրինակը նոյն ատենուան դիւանագիտական յարաբերութեան եւ ժամանակին կիրարկուած ձեւակերպութեանց մէջ փնտռելու լլինքը:

Առանց ի նկատի առնելու այն մեծ տարբերութիւնը, որ ազգայնութեան, կրօնի եւ պատմական զարգացման տեսակետէ երկու ազգերը կը բաժնէր, արքունական կեանքը եւ կայսեր պալատն մէջ տիրող արարողական կարգը շատ իսկատիպ նմանութիւններ ստացաւ: Տիրութիւնը արքունիքէն, երբ դիտողեան տեսնուէր յարաբերութիւնը արեւելեան մեծաշուք պետութիւնը եւ Սիւրիայի յատուկ ստրկամիտ հպատակութիւնը Բիւզանդիոնի մէջ տնկեցին, քէ հոս եւ թէ հոն բացարձակ միապետը պարսկական էր նոյն վիճակի մէջ: Սասանեան տնտեսութեան մէջ, Արքայից արքային տալիքն է հետ արտաքայ կարգի նմանութիւն մ'ունէր կայսեր պատկերը, իւր հարուստ, ոսկով ու պատուական քարերով պնդուած զգեստներով, իւր խոյրիկ եւ ծիրանի մուշակներով: Երկուքն ալ նոյն երկրպագութիւնը եւ ծնորդութիւնը կ'ըլլար. կարելի չէ ուրանալ թէ կար նմանութիւն նոյն իսկ անձնապահաց, ներքինեաց ու պալատական պաշտօնէից մէջ, որ ինքնակալաց անձնական ծառայութեան որոշուած էին: Ինչպէս Հոովմ նոյնպէս Տիրութիւնը մէջ շողորմ չափազանցութիւն եւ նենգամիտ բանարկուններ, կը թունաւորէին միմեկորդը. լոկ արքայից արքային յատուկ կանանցը կը պահէր կայսեր արքունի կայսերն մէջ:

Պարսիկ բարձրագոյն դատաւ ազգային յատուկ պահպանութեանց հետ, ինչպէս ունայնամտութիւն, ամբարտաւանութիւն եւ կեղծիքի ու խաբէութեան միտութիւն, ունէր նաեւ բնածին ասպետականութիւն, վայելուչ աշնուութիւն եւ կերպական քաղաքագործութիւն, ինքնին իսկ թշնամեաց հանդէպ: Այս յատկութիւնները երեսն կու գային նաեւ երկու պետութեանց եւ ինքնակալաց մէջ եղած դիւ-

¹ Միմեկն, Պարսիցի Հոովմայեցւոց, 5. 393:

² Պարսից Պարսիկի հաստատ. 13 (Միւլեր, 269, 4, 188) — «գի են որպէս զերկուս իսկ հոովմական եւ պարսիկ թագաւորութիւնը»:

³ Թեոփիլակտոս Մոնիմատես (հրտ. դը Բուրի), 4, 11. «անգուստ ի վերուստ եւ ի սկզբանէ արի աստուածութիւնն ի կիւր, իրեն զերկուս լուսաւորու ի լուսաւորել զարեւոյս, այսինքն է զհզօրեղեան թագաւորութիւնն Հռոմոյն եւ զզոյնագոյն ցուպ Պարսից ինքնակալութեան»:

⁴ Այսպէս Ֆիլոսոֆի քով, Հաճախ՝ զանազան տեղեր:

¹ Պարսիկ թագաւորներուն տարաքին վրայ ու. Rawlinson, The seventh oriental Monarchy, 643, Հարկէլ: Eran. Altertumskunde 3, 610, Դեյլեյէն, 8-րդ, 453: